

שיעור ב' – מן הארץ ועד הרקיע אין שם מקום פנוי

דף ג' ע"א - דף ד' ע"ב

יסוד החכמה ועיקר הקבלה (יהו"ה) אמונת ה' יתברך האמן (אהי"ה) אם דרך נכוחה ידרכו (אדנ"י) מחשבותיך אז תלך לבטח דרכיך ורגלך לא תגוף.

הספר "שערי אורה" עוסק בסוד שמות ה' המוזכרים במקרא ובדרך שימושם בנוסח התפילה, ותכליתו ללמד את המתפלל לפני מי הוא עומד בשעת התפילה. בשיעור הראשון למדנו, כמבוא לספר, כמה הגדרות יסוד בחכמת הקבלה. נושא הלימוד מעלה קשיים רבים ושאלות בממדים שונים. שאלות בנושאים אלו שייכות באופן טבעי לעולם המיוחד והפנימי של כל אחד ואחד, וברור שקשה לערבב את עולמו של שואל אחד עם עולמו של שואל אחר. נפשו של כל לומד מבינה את הנושא במדרגה שונה. לכן, במהלך הלימוד ננסה להבין יחד את המשמעות האובייקטיבית ביותר ככל האפשר.

ספר שערי אורה מחולק לעשרה שערים. כל שער משערי הספר מיועד ללימוד אחד מעשרה שמות שהמקרא משתמש בהם כשהוא רומז ל"מי שאמר והיה העולם". ההגדרה הפילוסופית של אלהי"ם היא כבורא עולם,¹⁸ ואילו בחכמת הקבלה, הבורא הוא "מי שאמר והיה העולם". לכן כשאדם מתפלל, עליו לכוון שהוא עומד לפני מישהו, בבחינת "דע לפני מי אתה עומד". לא זו בלבד שאנו יודעים שיש בורא לעולם וכי אנו עומדים לפניו בשעת התפילה, אלא שהוא גם נוכח לפני המתפלל, יש מישהו, "מי", שלפניו המתפלל עומד. נקודה זו יסודית ביותר להבנת דברי הרב בעל "שערי אורה", ובה טמון ההבדל בין לימוד פילוסופי ללימוד תורה.

המדרגות, המידות,¹⁹ המתגלות בין הקדוש ברוך הוא ובין הבריות קרויות בפי חכמי הקבלה "ספירות". על פי חכמי הקבלה, ישנו סדר באותן מדרגות: סדר המדרגות מלמעלה למטה הוא ממידת כתר למידת מלכות. לעומת זאת, סדר התפילה הוא מלמטה למעלה, ממלכות לכתר, ולכן בשעת התפילה עומד המתפלל קודם כל בפני השער הנקרא ספירת מלכות. השם השייך לספירה זו הוא שם האדנות שנכתב אדנ"י.²⁰ זהו שם מדרגת מלכות של ה"מי" שברא את העולם.

סילוק המכשולים לפני התפילה

עיקר העבודה של התפילה הוא הבקשה, אף על פי שיש לה גם ממדים נוספים כגון הודיה ותהילה. רמז לדבר בפסוק (דברים טז, טז): "וְלֹא יִרְאֶה אֶת פְּנֵי יְהוָה הָרִיקָם", כלומר, על המתפלל לבקש ולא להראות את פני ה' ריקם בלי בקשה. החלק בסיודור שהוא התפילה עצמה הוא שמונה עשרה הברכות, ופירושו בקשת ברכות מה' כמקור הברכות. כל אחת משלוש עשרה הברכות האמצעיות²¹ נושאת ברכה ובקשה, פרטית או כללית, כגון דעת או תשובה.

בהתחשב בכך שבשעת התפילה אנו עומדים בפני מישהו ומבקשים ממנו את צרכינו, מובן שהיזמה להתפלל היא יזמה מסוכנת מאוד, וכי יש לסלק את כל המכשולים לפני תחילת התפילה. על המתפלל להגיע לקריאה באמת כדברי הפסוק: "קְרֹב ה' לְכָל-קוֹרְאֵיוֹ לְכָל-אֲשֶׁר יִקְרָאֵהוּ בְּאֵמֶת" (תהילים קמה, יח), דהיינו שלשון הקריאה יהיה לשון אמיתי.

¹⁸ בבחינה בלתי פרסונאלית

¹⁹ המקובלים הראשונים קראו לכל הספירות "מידות". המקובלים המאוחרים קוראים כך רק לספירות שמחסד ולמטה (הרב אשכנזי, מתוך השיעור)

²⁰ בשעת התפילה אנו מבטאים את השם הזה ככתבו, א-ד-נ-י, אך משום שהוא שם קודש בשעת הלימוד נהוג לומר במקום זאת: 'שם אדנות', ולא אף אחד מן השמות שלא נהגו לאומרם בשום בית מדרש אמיתי כמו, אדושים או אדובי. (הרב אשכנזי, מתוך השיעור)

²¹ שלוש הברכות הראשונות הן שבת לה', ושלוש האחרונות הן הודיה לה'.

מאדם שאינו מבין בכוונות התפילה נדרשת רק הכוונה הנקראת "כוונת הלב". אם הוא מתפלל ברצינות, ללא טעות ובהקפדה על דיוק במילים, לא נדרש ממנו להעמיק את מחשבותיו לכוונות המדויקות, אלא רק למשמעות הפשוטה של מילות התפילה. מה שאין כן בלימוד התפילה, שבו יש ללמוד את הכוונות האמתיות של מילות התפילה על פי חכמת הקבלה, דהיינו, לפי המשמעות הנסתרת של לשון הקודש של הנביאים.

השם הראשון משמות הקודש הוא השם הנקרא אדנ"י

השם הראשון מלמטה למעלה הוא השם הנקרא אדנ"י, והוא השם השייך למידת מלכות. יש הבדל בין שם המידה (מלכות) לבין השם השייך למידה (אדנ"י). שם המידה הינו מעין תואר, ואילו השם השייך למידה מורה על ההתגלות של "מי שאמר והיה העולם" באותה מדרגה של היחס בין הבורא לבריאה. ההתגלות האלוהית הקרובה ביותר לבריות היא ההתגלות דרך ספירת מלכות. השאלה המרכזית עבורנו היא לפני מי אנו עומדים בתפילה. כשהרב אומר שהשם הראשון הוא הנקרא אדנ"י, פירושו ששם אדנות מגלה את הזהות, את הנוכחות (ואין רצוני לומר "עצמות", שהיא עניין אחר), של מי שאמר והיה העולם באותה מדרגה הנקראת ספירת מלכות.

אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ד, יז): שְׁמַר רִגְלְךָ כְּאִשֶּׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים

כאמור, היזמה ללכת לבית האלהים, כלומר להתפלל בפני בורא עולם ולבקש ממנו דבר מה, כרוכה במכשולים ובעיכובים בדרך, ואותם יש לסלק לפני תחילת התפילה.

הודיענו בפסוק זה שצריך אדם לבדוק עצמו ולהיזהר כשרוצה להתפלל לפני י"י יתברך, ולראות ולהבין אם יש לו מקטריגים ומעכבים לקבל תפילתו, ויש לו לסקל המסילה ולהרים מכשול מדרכיו. משל לאדם ההולך לחצר המלך להפיק שאלה, שהוא צריך להזדרז ולדעת אם יש בדרך פגע או סכנה. ומלבד זה יש לו להתבונן כמה שערם יש בבית המלך זה לפניו מזה ולהכיר אותם השוערים הממונים לשמור השערים ולהיותו אהוב אצל כולם ולדעת אם יש בהם איש שונא, שישלים עמו. ומלבד כל זה ראוי לו לדעת ולהתבונן בבגדים שהוא לובש אם הוא ראוי להיכנס בהם בחצר המלך כמו שאמר (אסתר ד, ב): "כִּי אֵין לְבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק"

שורש המילה "תפילה" הוא פ.ל.ל.ל. מלשון משפט. על פי הוראת בניין "התפעל", פירוש המילה "להתפלל" הוא להעמיד את עצמו לדין. ואכן התפילה המרכזית נקראת "עמידה" מלשון עמידה לפני בית דין. על המתפלל לדעת שכאשר הוא מתפלל הוא מבקש למעשה לעמוד למשפט לפני בית הדין של התפילה כדי לדעת אם יש לו הזכות לקבל את מבוקשו. מטרת המשפט היא להוציא לאור האם יש למתפלל זכות לקבל את הברכה המבוקשת.

כובד ראש

בסידור התפילה, קודמות לתפילת העמידה הרבה עבודות שבלב. יעדן של כל העבודות שבלב, מ"אלהי נשמה" ועד לתפילת העמידה הוא הכנתו של המתפלל לפני הגעתו לבית הדין, כדי להכין אותו למידה הרצויה של כובד ראש. כלשון המשנה (ברכות ל, ב): **"אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש, חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים"**

כדי שיוכל האדם לעמוד בתפילה, ולהעז לפתוח ולומר "אדני" שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך",²² עליו להגיע למצב של כובד ראש. מה הוא כובד ראש? לפי פשוטם של דברים, יש חובה להיות לכל הפחות "רציני" בכל תפילה, כלומר, נדרש מהמתפלל רגש של רצינות גמורה כנברא לפני הבורא.²³ נלמד את אותו רעיון באופן מעט יותר עמוק לפי דברי הרב: "שצריך אדם לבדוק את עצמו ולהיזהר כשרוצה להתפלל לפני ה' יתברך ולראות ולהבין אם יש לו מקטרגים ומעכבים לקבל תפילתו". בכל עמידה למשפט מתעוררים כל הספקות לגבי זכאותו של האדם. כאמור, המתפלל מבקש משפט, ובכך למעשה, הוא בעצמו מעורר את כל הספקות כנגדו. ההתכוננות לתפילה נועדה להתגבר על כל המקטרגים שנובעים דווקא מתוך פעולותיו של המתפלל עצמו. כל אחד יודע לעצמו מי ומה עלול לעכב את בקשותיו. בקטע המובא לעיל הרב מפרש חלק מן ההכנות שיש לעשות לפני התפילה.

להיות אהוב אצל כולם

אם יש בבית הכנסת יהודי שהמתפלל הסתכסך אתו, עליו להשלים עמו לפני התפילה. תחילת ההכנה היא להגיע לאהבה בין אדם לרעהו. ברוח זו נוהגות חלק מקהילות ישראל לכוון לפני תפילת השמונה עשרה למצוות "ואהבת לרעך כמוך". ויש אף מנהג קדום בקהילות ספרדיות להפנות את הידיים לשני הכיוונים, מעין סימון לשלום למתפללים האחרים.

אם כן, מיד בתחילת הלימוד המעמיק של נושא התפילה מתגלה הרצינות והסכנה שבדבר. לכאורה, לפי המצווה כהלכתה, הייתה צריכה להיאסר התפילה במקרה של ריב במניין המתפללים. אדם אינו יכול לומר: "לשם ייחוד קודשא בריך הוא ושכנתיה וכו' בשם כל ישראל", אם יש לו בעיה של קנאה או שנאה עם אחד מישראל, כל שכן במניין המתפללים עצמו. הדוגמא הראשונה של סילוק המכשולים לתפילה היא סילוק של כל מצב העלול להתגלות כסתירה למה שאנו אומרים בתפילה או בהכנות לתפילה.

ניקיון הבגדים

לפי דברי הרב, שלב ההכנות הבא הוא: "להתבונן בבגדים" ברור שבגד הוא לבוש חיצוני. אך ברובד פנימי יותר, גם מידות הנפש עצמן נקראות לבוש. הלבושים החיצוניים ומידות הנפש הן אותה מהות המתגלה במדרגות שונות: בעולם העשייה בגד הוא בגד, כפשוטו, בעולם היצירה בגד הוא מידת נפש, וכן על זה הדרך בעולמות בריאה ואצילות. מכיוון שאנו מכירים באל אחד - הוא המאציל, הוא הבורא, הוא היוצר, הוא העושה - אנו מאמינים שכל הופעה היא אחדותית, ושיש משמעות אחת לכל המדרגות השונות.

על פי הדין, יש להקפיד על לבוש נקי ונאה בשעת התפילה. "כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק", כמשמעו: צריך לבוא אל שער המלך בלבוש נאות. להקפדה זו על מלבוש ממש, מביאה הגמרא את דוגמת רבי יהודה (ברכות ל, ב):

"אלא אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא: (תהילים כט, ב) 'השתחוּ לה' בהדרת קדש' אל תקרי בהדרת אלא בחרדת קדש, ממאי, דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש כהא דרבי יהודה הווא מציין נפשיה והדר מצלי"

את כוונת הפסוק: "והשתחוּ לה' בהדרת קדש", הבין ר' יהודה כפשוטו בכך שיש להתלבש בהדר, ורק לאחר מכן להתפלל. אך כשם שיש דין לגבי ניקיון הלבושים הגשמיים, יש דין גם לגבי הקפדה על לבושי הנפש, המידות, לפני התפילה. רמז לכך: ש"ק - אותיות שנאה וקנאה. שנאת חנם היא דווקא המכשול הראשון בעבודת המידות של עם ישראל, כפי שבולט מאוד בפרשת יוסף ואחיו (בראשית לז, ד-ה, ח, יא):

²² על פי הפשט, פסוק זה הוא בקשת רשות לומר את התהילה, והתהילה קודמת לבקשה. בהמשך נקדיש לכך שיעור שנרחיב בו גם על פי חכמת הקבלה (הרב אשכנזי, מתוך השיעור)

²³ אמנם, רש"י מפרש כובד ראש כ"הכנעה" אך ברור שזו חומרה ומידת חסידות (הרב אשכנזי, מתוך השיעור).

"וַיֵּרְאוּ אֲחֵיו כִּי אֶתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל אֲחֵיו וַיִּשְׁנָאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבֵּר לְשָׁלֹם: וַיִּחַלֵּם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֲחָיו וַיֹּסְפוּ עוֹד שָׁנָא אֹתוֹ", "וַיֹּסְפוּ עוֹד שָׁנָא אֹתוֹ עַל חֲלֹמְתּוֹ וְעַל דְּבָרָיו", "וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אֲחָיו".

ומכאן מה שנאמר בפסוק ח: "ולא יכלו דברו לשלום". לכן, לפי נוסח המקובלים יש לומר: "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה וכו' בשם כל ישראל" וההדגשה היא על המילים "כל ישראל" ממש. אם יש בציבור המתפללים אדם שקשה לקיים כלפיו מצוות: "ואהבת לרעך כמוך" כל שכן אם יש כלפיו שנאה וקנאה, אי אפשר להתפלל, דהיינו, לגשת למשפט.

רשות הציבור להתפלל

מתוך דברינו אלה, מתעוררת מיד השאלה: מי יכול להתפלל בתנאים כאלה? מי מסוגל לסלק את המכשולים בעולמו החיצוני ובעולמו הפנימי בכל פעם שהוא מתפלל? מדוע פסקו החכמים את חובת התפילה להלכה, אף על פי שהם ידעו כי איננו מסוגלים להיות שלוש פעמים ביום כמלאכים לפני הבורא? במילים אחרות, לפי דרישות אלו רק צדיק יכול להתפלל, כמו שנאמר (יבמות סד, א): הקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים,²⁴ אך מי יכול להעז להגדיר את עצמו כצדיק? הרי השכינה אינה שורה על בעל גאוה?! אלא שהתפילה אפשרית הודות להסתמכות על תפילת כלל ישראל, שהוא בחינת צדיק כלשון הנביא (ישעיה ס, כא) "וְעַמְּךָ כָּלֵם צְדִיקִים". לכן תיקנו חכמינו את התפילה במניין, מפני שהמניין הוא בבחינת כלל, וכל כלל הוא צדיק. כחלק מזהות הכלל, שהוא צדיק, יש לפרט מעין הגנה, והיא המאפשרת לו להתפלל. אמנם גם ליחיד יש חובה להתפלל, אבל עליו להתכוון שהוא מתפלל בשם כל ישראל ולא רק לשם כל ישראל. זאת הכוונה של הפסוק: "ואהבת לרעך כמוך", שבלעדיה אין לתפילה מקום.

מן הארץ ועד הרקיע אין שם מקום פנוי

ומלבד כל זה ראוי לו לבדוק בעצמו אם הוא הגון לדבר לפני המלך והשרים והסגנים אשר לפניו.

תפילה ונבואה

אדגיש שוב, שעל אף פירוט המדרגות בהופעה האלוהית ובכוחות שהמתפלל פונה אליהם לכאורה, כמו השרים והסגנים, אנו יודעים שהוא ומידותיו חד הם. פירוש, על אף ההופעות המגוונות האחדות היא גמורה. "לבדוק בעצמו אם הוא ראוי לדבר": לא זו בלבד שהאדם צריך להיות הגון בלבדו, בעצמו, ובהופעתו, אלא גם הגון לדבר. כלומר, מכיוון שאין לנו חכמה מספקת כדי לדעת איך לדבר לפני המלך, בורא עולם, עלינו להשתמש בנוסח התפילה שתוקן בלשון הנביאים, לשון הנבואה. ואכן, עיון בנוסח התפילה מגלה שמקור כל הביטויים בו הוא במקרא, דהיינו בנבואה. התגלות הדיבור בין ה' לבריא, הוא נבואה. אבל אותו דיבור בין הבריא לבורא הוא תפילה. לכן, רק נביא, מי שקיבל את דיבור הבורא, מסוגל לדעת איך להתפלל. אמנם איננו נדרשים לתפילה בכוונות, אך לתפילת כלל ישראל יש דרישות. הדרישה הבסיסית ביותר היא, שעל הדיבור להיות מדברי הנבואה. ואם כן, עלינו להבין את משמעות המילים. לעומת זאת, בתפילת הרשות רשאי כל אדם לבקש בכל לשון, צורה, זמן ומקום. במישור זה התפילה היא זכות, והגמרא מבררת למי יש זכות להתפלל באופן הזה, בלי שום טקס ובלי שום עבודה מוקדמת.

²⁴ כאשר צדיק מתפלל אפשר לסמוך עליו, מכיוון שאדם שהגיע למדרגת צדיק מבקש בתפילתו את רצון ה' עצמו. צדיק יודע את רצון ה', ולכן בבקשתו מבטא הצדיק, למעשה, את רצון ה' עבורו (הרב אשכנזי, מתוך השיעור).

ואם יש בהם מי שיערער על בקשתו וכמו כן יזדמן לו שיתעכב בהיכל המלך שעה או שתיים אם יכול לסבול. ורז"ל הוצרכו להעיר אותנו ואמרו כלל גדול: מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקינא. אם מלכות בשר ודם יש לו להיזהר בכל אלו הדברים שאמרנו, כל שכן בהיות האדם נכנס להקביל פני מלך מלכי המלכים הקב"ה יתברך ויתברך שיש לו לאדם להבין ולדעת כי מן הארץ ועד הרקיע אין שם מקום פנוי.

מן הארץ ועד מקור ההתגלות הכול מדרגות של גילויים אלוהיים. כל התגלות שבה הקב"ה מתגלה, שורשה במקור ההתגלות שבו אין לנו השגה כלל, והיא משתלשלת באין סוף מדרגות עד המדרגה של מקבל ההתגלות. הואיל ואנו חיים בתקופה ללא נבואה, ללא ההתגלות המתוארת בתנ"ך, איננו מסוגלים עוד להבין כפשוטם את הגילויים המתוארים בו. את לשון המקרא: "וידבר ה' אל משה לאמר" או "וירא אליו", צריך להבין פשוטו כמשמעו. ה' דיבר, ה' נראה, והמקרא מתאר את פשט המציאות של אותה תקופה. בזמן חורבן בית ראשון הסתיימה הנבואה,²⁵ והעולם נכנס לעידן שונה לחלוטין מזה של עולם המקרא, לעולם שאין בו התגלות. זהו אותו עולם, אך לאחר תום הנבואה נסתרו כל הגילויים שהמקרא מספר עליהם בנגלה. זאת, מלבד יחידי סגולה הזוכים בסגולתם למשהו מסוג ההתגלות של תקופת הנביאים. יחד עם זאת, אם אמונתנו שלמה, אנו מאמינים באמונה שלמה בדברי המקרא מילה במילה, פשוטו כמשמעו. זהו הקושי המתגלה בלימוד המקרא: מכיוון שאנו שוכחים שמצב העולם בתקופת המקרא היה שונה מעולמנו, מתחילים להתעורר כל הספקות של האפיקורסות, של המינוח. אנו שוכחים את העובדה הפשוטה, שהנבואה נפסקה, ולכן אנו שוכחים גם שהיא אי פעם התקיימה.

באין סוף עצמו, אין לנו שום השגה. אך בתקופת ההתגלות זכה המקבל לפי כוחו²⁶ להתגלות מהאין סוף דרך כל המדרגות: שמי השמים, השמים ועד הארץ, כפי שרומז לכך המחבר באמרו "אין מקום פנוי". אין לטעות: מצד הבריאה, בתפיסה מלמטה למעלה אין שום אמצעי בין הבריאה לבורא, אבל מצד מקור ההתגלות יש אין סוף מדרגות עד לכל בריאה ובריאה. המציאות של מדרגות אלו אמתית מצד הבורא לבריאה, אך מצד הבריאה לבורא אין שום אמצעי.

כאמור, ההתגלות תלויה בכוח המקבל: ההתגלות התחתונה ביותר, הקרובה ביותר לאדם, היא המדרגה של אדנות, אך בכל מדרגה ומדרגה מתגלה הקדוש ברוך הוא עצמו. עיקרון זה הוא אחד היסודות הראשונים שיש להבין בלימוד חכמת הקבלה, ואי אפשר להבין אותו בשכל הרגיל. איני רוצה לומר שאי אפשר להבין זאת באמצעות "השכל הפשוט", כי דווקא דרך השכל הפשוט אפשר להבין.

עולם המלאכים

כאשר הנביאים וחכמי הקבלה, שהם תלמידי הנביאים, מתייחסים לכל אותם הגילויים, נדמה באוזנינו שהם מתארים אמצעים בין הוא ואנו, אלא שמלמעלה למטה עולם ההתגלות, עולם הש"ם, בחינת ש"מו, הוא מציאות גמורה ומוחלטת. אבל מלמטה למעלה אין שום אמצעי ויש יחס ישיר בין הבריאה לבורא. מי שמתכוון לאמצעי כלשהו מלמטה למעלה, נופל בחטא של עבודה זרה, וזו ההגדרה הכי פשוטה של עבודה זרה. חומרת העבודה הזרה האמתית היא בכך שהיא אמתית. המתפלל למלאך הוא עובד עבודה זרה, וזה חמור משום שהמלאך אמת ויש לו מציאות מוחלטת מלמעלה למטה.

כיום, אין אנו יודעים מה הם מלאכים הואיל ואנו נמצאים בתקופה שאין בה התגלות. כאשר אדם מגיע לרב, וטוען שהייתה לו התגלות, הרב מודאג מאוד מכיוון שהוא יודע שאנו נמצאים בעולם שאין בו התגלות, חוץ ממקרים נדירים של בעלי רוח הקודש. אני נוהג לומר שאנו חיים בדורות מוזרים שכולם מתכנים בהם

²⁵ מלבד שרידי נבואה שנמשכו עד שיבת ציון.
²⁶ ההתגלות עצמה היא אחת, והמדרגות הן מצד המקבל.

"גאונים". בדורות כתיקונם, היה גאון אחד בדור, כגון הגאון מוילנא, ואז היה טעם לכינוי זה. כיום המוני אנשים מדברים על גילויים שהיו להם בחלומות או בהקיץ, אולי מתוך רצון טוב. אמנם יש אנשים בעלי חכמת ההתגלות, אך יש לדעת שהם נדירים ביותר. אם פעם בכמה דורות קיבל צדיק גילוי מסוים בחן ובחסד גמור, סביר הדבר ואפשר לקבל.

אע"פ שאסור להשתמש בדוגמאות בעניינים אלו, נעיין בדוגמא מתחום המלאכים. בעולם שלאחר הנובואה אנו מסוגלים להתייחס, למשל, למלאך רפאל רק כמושג המבטא את רצון הבורא לרפא חולים, ולא חולים בכלל אלא חולה מסוים שצריך לרפואה במציאות. אך לפי עדות הנביאים, המלאך רפאל קיים על אף שאיננו רואים אותו, לא תופסים אותו, ואיננו יודעים במה מדובר. למלאך אין תמונה, כמו שנאמר "ותמונה לא ראיתם", אך אפשר להגדיר את משמעות הגילוי של המלאך.²⁷ ישנו מלאך נוסף בשם מיכאל, שהוא התגלות הבורא מלמעלה למטה בבחינה מסוימת, אך מלמטה למעלה אין המלאך קיים כלל ויש רק "הוא". מלמטה למעלה רצונו של המלאך מיכאל רק לומר לנו "מי-כאל", דהיינו הביטוי למעלה, אין כאל.

מה שהרב אומר: "אין מקום פנוי", משמע שהכול מדרגות מדרגות כפי שנרמז בגמרא (ברכות י, א):

"תניא אבא בנימין אומר: אלמלא נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין"

כלומר אם העין הייתה רואה כל מה שיש בינו לבינינו היינו בפחד תמידי והעולם היה מלא עבודה זרה. בחסד עליון הכול נסתר.²⁸ מתוך אין-סוף המדרגות שבין האין-סוף והעולם הנגלה, עולם המלאכים עליו מסופר במקרא הוא הדוגמא הקרובה ביותר להשגתנו. אני חוזר ומדגיש שאנו בתקופה שאין בה שום התגלות של מלאכים, חוץ מהמקרים הנדירים שהחכמים יודעים לזהות. כל שאר סיפורי ההתגלות של מלאכים הם חלומות של חולים, פשוטו כמשמעו.

כאמור, אדם העובד את אחד מן הגילויים שמלמעלה למטה הוא עובד עבודה זרה. חומרת העבודה הזרה היא בכך שהיא אמיתית. כוונתו הבסיסית של הביטוי "עבודה זרה" היא עבודה, אך זרה לישראל. זאת עבודה שחלק ה' לגויים שנאמר (דברים ד, יט): "וּפֶן-תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְׁמִימָה וְרֵאִיתָ אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאֲדָמָה וְאֶת-הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדְחָת וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְעִבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל-הַשָּׁמַיִם". בעניין זה יש להבחין בין עניינים שונים, מדרגות שונות: עבודה זרה, עבודת אלילים ועבודת כוכבים ומזלות.

כל העניינים שייכים להכנה לתפילה: עלינו לסלק את כל המכשולים כדי להתקבל ל"הוא". בגילוי ה' יש מתח מתמיד בין נוכח לנסתר, בין אתה והוא. מתח זה מתבטא, בין היתר, בברכות הניהיג. למשל: "ברוך אתה יהוה" נאמר בלשון נוכח, "שהכול נהיה בדברו" נאמר בלשון נסתר. בשעת הברכה אנו נוכחים לפני מדרגה של גילוי הנקראת "אתה", אך אנו אומרים שהברכה מושפעת ממנו, "הוא".²⁹

ישנן אינספור מדרגות בינו לבינינו, ולא רק שאנו נדרשים לדעת שישנן מדרגות, אלא שעלינו לדעת מי היא כל מדרגה כדי להבין את נוסח התפילה שתיקנו הנביאים. מכל מקום, זה הוא שמתגלה בכל המדרגות. במתח בין מדרגות הגילוי השונות לבין "הוא" טמונה ההגדרה של העבודה זרה: התכוונות למדרגה מסוימת בוראת אליל ונותנת לו כוח להתקיים בפני עצמו. נפש האדם היא שנותנת קיום וכוח לאלילים.

²⁷ למלאך אין תמונה, כמו שמזהירה התורה בתיאור מעמד הר סיני: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דיבר ה' אליכם בחורב מתוך האש". (דברים ד, טו) ולעומת זאת באותו מעמד אמר משה: "רק הישמר לך ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד, ט). אפשר להגדיר את משמעות הביטוי "מה שראו עיניך" כעולם המלאכים. יש לדעת את מציאותו, אך לזכור שאין בזה שום תמונה.

²⁸ אדם המאמין שגילוי ההשגחה המתואר במקרא הוא מציאות אמיתית אינו יכול שלא לפחד. אם האדם היה מסוגל היום לראות אותה הייתה מסולקת ממנו הבחירה החופשית, כמו המצב של עם ישראל במעמד הר סיני כלשון חז"ל "כפה עליהם הר כניגית" (הרב אשכנזי, מתוך השיעור).

²⁹ מציאותו מתגלה במדרגות, ולכן יש לדעת למי מהן פונים, מה שמות הופעות אלו, מה שמותיו של ה' המתגלים דרכו, מה תפקידיו השונים, איך לדבר אליהן בתפילה. מצד שני, חלילה מלסעות ולא לחוש את האחדות הגמורה שיש בהופעת ה', כ"הוא" נסתר טמיר בחביון עוז, אחדותי לאין קץ.

חכמת הנסתר – המשך לנבואה

אמנם חכמי הקבלה מתבססים על אותו פשט מקרא הנלמד על ידי חכמי הפשט - זוהי אותה תורה, אותן מלים ואותם פסוקים, אך בין אלו לאלו יש הבדל מהותי. חכמי הפשט לומדים את התורה על פי השכל האנושי החי כיום בעולם ללא נבואה והתגלות, ואילו חכמי האמת לומדים את התורה על פי המשמעות שיש למילים בעולמם של הנביאים, עולם ההתגלות. חכמת הקבלה היא חכמה נסתרת, פשוטו כמשמעו, מכיוון שכל עולם המשמעות של לשון הקודש נסתר בתקופת הסתרת הנבואה.

כנראה שאנו מצויים בתחילתה של תקופה, שהחכמים צפו אותה זה מכבר, תקופה שיש בה צורך לגלות חלק מן הנסתר. בייחוד בתקופה שכזו יש להקפיד ללמוד את המשמעות האמתית של חכמת הקבלה מן המקובלים עצמם, ולא את מה שהוגי הדעות אומרים על מה שאמרו המקובלים. הבחנתי לא פעם שגם אנשים בעלי שיעור קומה מתייחסים לחכמת הקבלה כאילו הייתה עוד אחד מסוגי הדרש על המקרא. מעין דרש שאף אחד לא מבין את הלשון הפנימי שלו. דהיינו, מתייחסים אליה כאילו הייתה אחת מן הפילוסופיות השונות. רצוני להדגיש שזו חכמה מסוג אחר לגמרי, שאי אפשר להמציא את המשמעות שלה. חכמת הנסתר נקראת "קבלה", וצריך לקבל אותה מכיוון שהיא המסורת של משמעות לשון הקודש כפי שהייתה לפי הנביאים. גם הגמרא מכנה את דברי הנביאים "דברי קבלה" (בבא קמא ב, ב): "דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן".³⁰ בלשון הגמרא, קבלה היא הנבואה ולכן החכמים כינו את המשך הנבואה חכמת הקבלה.

מכיוון שאין לנו עסק בקבלה המעשית, עלינו להבין מה הוא ההבדל המהותי בין עולם התיאולוגיה והפילוסופיה לבין עולמה של חכמת הקבלה. עבור חכמי הקבלה כל הגילויים שדיברו עליהם הנביאים הם מציאות אמתית, אבל בנסתר.³¹ לכן, מלבד מי שזוכה ליותר, לנו יש בה רק תפיסה שכלית אנושית.

נדייק במה שאמר הרב:

וחז"ל הוצרכו להעיר אותנו ואמרו כלל גדול: מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ואם במלכות בשר ודם יש לו להיזהר בכל אלו הדברים שאמרו, כ"ש בהיות האדם נכנס להקביל פני מלך מלכי המלכים הקב"ה יתב' ויתב' שיש לו לאדם להבין ולדעת כי מן הארץ ועד הרקיע אין שום מקום פנוי.

כל מה שהרב מגדיר כשרים וסגנים הם גילויים שונים של אחדות ה' שהיה אפשר לזהות אותם רק בעולם הנבואה. אנו באמונתנו יודעים שכאשר הנביא אומר שהתגלה אליו המלאך מיכאל, כוונתו שהקב"ה הוא שהתגלה אליו בגילוי של המלאך מיכאל. אמנם בעולם שלנו, עולם ללא נבואה, כפי שאין לנו השגה בעצמותו יתברך, כך אין לנו שום השגה בגילוייו. אך יש הבדל בין שתי הבחינות. בו, ברצונו האין סופי הכולל והמוחלט, אין לנו שום השגה ולא הייתה. אך בכל מדרגה ומדרגה מתגלה רצונו היחיד והאינסופי בבחינה סופית מסוימת (ואדגיש – בבחינה, לא בדמות או בצורה). בגילויים אלו הייתה לנביאים השגה. גם האנשים שלא היו נביאים הבינו במה מדובר הודות לכך שהנביא היה מסביר להם את השגתו באמצעות דימויים שהם היו מסוגלים להבין, כמו שאומר הפסוק (הושע יב, יא): "יְדַבְּרֵתִי עַל-הַנְּבִיאִים וְאֶנְכִּי חֲזֹן הַרְבֵּיתִי וְיָדִיד הַנְּבִיאִים אֲדַמָּה". אך רק הנביאים ובני דורם היו מבינים את משמעות הצורות והדימויים האלו. בדורנו, מכיוון שכל אותו עולם נסתר מאיתנו, אדם המכוון בתפילתו למלאך או מדמיון צורה כל שהיא של מלאך, הוא עובד עבודה זרה פשוטו כמשמעו. עלינו לכוון רק ל"הוא" עצמו בגילוי של בחינה מסוימת.³²

לדוגמא, המלאכים התגלו לאברהם אבינו כאנשים (בראשית יח, א-ד):

³⁰ באופן פשוט, פירוש שאין ללמוד הלכה מן הפסוקים בנביא, אלא רק הבנה של מילים ושוורשי הלכה הנקראת "גילוי מילתא" (הרב אשכנזי, מתוך השיעור).

³¹ בנגוד לחכמת הקבלה, מכחישות התיאולוגיה והפילוסופיה מכל וכל את קיום ההתגלות כפשוטה.

³² ודאי שאין לעבוד לגילוי מסוים כמו שנאמר מעלה, אלא הרב מתייחס לתפילה ככוונות שאפילו בה אסור בכל לשון להפריד בייחוד ה'.

וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֶיךָ מִמָּרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח-הָאֵהָל כָּחֵם הַיּוֹם: וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיֶּרֶץ לִקְרַאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה: (ג) וַיֹּאמֶר אֲדָנִי אִם-נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶל-נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ: יִקַּח-נָא מֵעַט-מִיָּמִים וְרֹחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֶץ אך בלשון אנכרוניסטית, אברהם אבינו היה "יהודי" וידע מי מתגלה אליו. ברוח זו פירש רש"י: "ורחצו רגליכם - כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודת אלילים לביתו". אדם אחר שהיה רואה את מה שראה אברהם היה מיד משתחוה למלאכים, אך אברהם אבינו היה משתחוה לקב"ה. זו נקודה חשובה מאין כמוה, ואפילו אם נלמד רק אותה, דיינו. האמונה היהודית באחדות הבורא כוללת שני ממדים:

האחד הוא שאין בהתגלות האלוהית דבר זולתו. כל התגלות, היא ההתגלות של "הוא". השני הוא שאין מקום פנוי מהתגלותו (ואין הכוונה עדיין למדרגה הנאמרת בלשון הזוהר: "לית אתר פנוי מיניה"). משום כך, דווקא בתקופת ההתגלות, תקופת הנביאים, הייתה עבודה זרה בישראל: מי שלא היה מסוגל להיות מאמין אמיתי, היה עובד עבודה זרה דווקא מחמת ההתגלות האמתית של הבורא האמיתי. בחסד הבורא, נסתרה הנבואה מחמת הסכנה לעבודה זרה.

מינות

אלא שבמקום סכנת העבודה הזרה התעוררה סכנת המינות. ונדרש העניין הזה בגמרא (ברכות יב, ב):
"אחרי לבבכם" - זו מינות וכן הוא אומר (תהילים יד) "אמר נבל בלבו אין אלהים". "אחרי עיניכם" - זה הרהור עברה. "אשר אתם זונים" - זה הרהור עבודה זרה. וכן הוא אומר: שופטים ח- "ויזנו אחרי הבעלים"

כשהיינו מסוגלים לראות את הנסתר, הייתה סכנה של עבודה זרה. עכשיו אנו לא מסוגלים לראות, אבל אנו ממשיכים לחשוב, ולכן יש סכנה של מינות. לכל עבודה זרה יש מינות מקבילה: לעבודה הזרה הכוללת מקבילה המינות הכוללת, לעבודה הזרה המיוחדת מקבילה המינות המיוחדת. עניין זה מקביל להבחנה ההלכתית בין יין נסך לסתם יינם. יין נסך הוא יין של עבודה זרה מיוחדת. סתם יינם, הוא היין של העבודה הזרה הכוללת. כיום אין עבודה זרה מיוחדת ולכן האיסור הוא בבחינת סתם יינם, סתם עבודה זרה.

אלא הכול מלא גדודים והמונים מהם טהורים בעלי חסד ורחמים, ויש למטה מהם כמה בריות טמאות מזיקים ומקטרגים וכולם עומדים ופורחים באוויר ואין מן הארץ ועד הרקיע מקום פנוי אלא הכול מלא המונים מהם לשלום ומהם למלחמה, מהם לטובה ומהם לרעה, מהם לחיים ומהם למוות.

מכל האמור לעיל, ברור שיזמת התפילה מעמידה את המתפלל שאינו יודע להתפלל כראוי בסכנות חמורות. לכן, על המתפלל לדעת לפחות למי הוא מדבר ומתכוון בתפילתו, ולדעת כי הכול גלוי וידוע לפניו. כמו כן, עליו להתפלל בדיוק לפי סידור התפילה, מתוך הדברים שמסרו הנביאים, בכוונה פשוטה. עליו להתפלל במשמעות המילים הפשוטה. ולכל אחד, על פי מדרגתו, מתגלות כוונות עמוקות יותר.

ועל זה מיוסד שיר של פגעים (תהלים צא): "ישב בסתר עליון... כי הוא יצילך... באברתו... לא-תירא... מדבר באפל יהלך... כי מלאכיו יצוה-לך..." וכל אלו המחנות בין הארץ ובין השמים. דוגמת ההולך בדרך במקום סכנה כך תפילתו של אדם עוברת בין אלו הכיתות ועולה עד לרקיע. אם יש בו זכות לא יפגעו לסטים בתפילתו ואם אין בו זכות, כמה פגעים ומשחיתים פוגעים בדרך. ולפי זה הדרך תיקן דוד המלך ע"ה הזמירות כדי לפנות דרך לתפילות לעבור.

הנכנס לפני בורא עולם לבקש את צרכיו ומבוקשו צריך להקדים תהילות, זמירות ותשבחות לתפילה עצמה. שלבים אלו של הכנות מופיעים בסידור התפילה לפני תפילת העמידה. על פי המקובלים, שלבי התפילה כולה, המופיעים בסידור מכוונים כנגד העולמות, מעולם העשייה ועד העולם האצילות.

זה סדר הכוונות הפשוטות מתחילת התפילה עד סופה:

ברכות השחר מ"אלוהי נשמה" עד "ברוך שאמר"	כנגד עולם העשייה.
פסוקי דזמרה מ"ברוך שאמר" עד "ישתבח"	כנגד עולם היצירה.
קריאת שמע וברכותיה	כנגד עולם הבריאה.
העמידה ונפילת אפיים	כנגד עולם האצילות.

מעולם האצילות עד סוף התפילה הם שלבים המכוונים לאותם עולמות בסדר ההפוך, מלמעלה למטה.

מ"אשרי" עד "שיר של יום"	כנגד עולם הבריאה.
מ"שיר של יום" עד הקורבנות	כנגד עולם היצירה.
מהקורבנות עד סוף התפילה	כנגד עולם העשייה.

כי כל אותן הכיתות הן כמו ענן מעכבין לעלות התפילה ועל זה נאמר (איכה ג, מ"ד) "סכותה בענן לך מעבור תפלה", וכשבא דוד ע"ה והתקין זמירות. בהיות האדם מסדר אותן הזמירות אזי מסתלקין והולכים להם אותם המשחיתים והמקלקלים והמעכבים ונקראות זמירות מלשון מזמר (ישעיה יח, ה) "זכרת הזלזלים במזמרות" ועל זה אמר הכתוב (תהילים קיט, נד) "זמרות היו-לי חקיק בביית מגורי" כלומר באותם המקומות שהייתי מתיירא מהן בדרך והיה לי פחד ומגור, באותן הזמירות פיזרתיים והכרתים. ולפי זה הדרך נאמר (איוב לח, ז) "ברן-יחד כוכבי בקר וגו'". וענין רנה הם הזמירות הנאמרים בבקר ואזי יתפזרו ויתרועעו כל בעלי הדין הקשה הנקראים בני האלה"ם ולשון יריעו מלשון (ישעיהו כד, יט) "רעה התרועעה הארץ", ולפיכך צריך אדם לכוון עצמו בשעת התפילה ולכוון מחשבותיו כראוי בענין שלא תתעכב תפילתו ולא תשוב ריקם בקשתו ועל זה אמרו: לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול להתפלל יתפלל ואם לאו אל יתפלל. פי' אם יכול לכוון בתפילתו באיזה שר (אפשר שצריך להיות שם או באיזה שמותיו) שהוא צריך בתפילתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל.

"אם יכול לכוון בתפילתו באיזה שם שהוא צריך בתפילתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל". לכאורה, משמע מדברי "שערי אורה" שאדם שאינו בקי בכוונות השמות השונים אל יתפלל. אלא שזאת חומרה השייכת רק לעולם הקבלה, שעל פיה אין להתפלל כלל בלי הכוונות המדויקות. אדם הרוצה להתפלל בכוונות צריך לבדוק את עצמו אם הוא מסוגל לכך, ואם לאו אל יתפלל. אך על פי ההלכה, אם אינו יכול להתפלל בכוונות הראויות, עליו להתפלל בלי כוונות המקובלים, אלא לכוון לפירוש המילים בכוונה פשוטה ולהתפלל כדי לקיים מצוות התפילה.

ואחר שהודענוך זה, כי עיקר האמונה ויסוד הייחוד הוא להבין שימושי (פה מצאתי נ"א כתוב על קלקל וז"ל יש לנו לחזור ולהודיעך כי עיקר האמונה ויסוד היסוד הוא להבין ולדעת כל שמותיו הקדושים) כי כל שמותיו הקדושים הנזכרים בתורה כולם כלולים בשם ד' אותיות שהוא יהו"ה יתברך והוא נקרא גוף האילן ושאר כל השמות מהם שורש, מהם ענפים ומהם אוצרות וגנזים. וכל אחד מהם יש לו פעולה מיוחדת מחברו. משל לאוצר שיש בו כמה חדרים, כל חדר מהם מיוחד לדבר בפני עצמו: בחדר זה

אבנים טובות ומרגליות ובחדר זה כסף ובחדר זה זהב ובחדר זה מיני מאכל ובחדר זה מיני משקה ובחדר זה מיני מלבוש. וכשאדם צריך למיני מאכל ואינו יודע אותו החדר שמזונות בתוכו, אפשר שימות מרעב והחדרים מלאים כל טוב. ולא מפני שמנעו ממנו בקשתו, אלא שהוא איננו יודע באיזה חדר הוא הדבר שהוא צריך. ועל דרך זה בעצמו השגת שמותיו הקדושים יתב'. יש שמות ממונים על התפילה הרחמים והסליחות. ומהם על הדמעה ומהם על הפגמים ועל הצרות ומהם על המזונות והפרנסה ומהם על הגבורה. ומהם על החסד ומהם על החן.

ואם אינו יודע לכוון בתפילתו לאותו שם שהוא מפתח למה שהוא צריך, מי גרם שלא יפיק רצונו. סכלותו ומיעוט השגתו. ועל זה נאמר (משלי יט, ג) "אולת אדם תסלף דרכו ועל-ה' יזעף לבו" כי יתב' ידיו פתוחות לכל, אבל הסכלות שאין אדם יודע באיזה אוצר הוא הדבר שצריך, חוזר ריקם וחושב בדעתו מחשבה רעה שהשם מנע ממנו חפצו ורצונו, ואינו כן, אלא סכלותו שאינו יודע באיזה אוצר הוא אותו דבר שהוא צריך מנעו ממנו, ועל זה נאמר (ירמיה ה, כה) "חטאתיכם מנעו הטוב מכם" ולפיכך צריך אדם להתשוטט (נ"א לשוטט) בדרכי התורה ולדעת כוונת שמות הקודש בענין שיהיה בקי בהם ובשמותיהם. וכשצריך לבקש לפני ה' יתב' שאלה ובקשה יכוון באותו השם הממונה על שאלתו, ולא די לו שיפיק כל חפצו אלא שיהיה אהוב למעלה ונחמד למטה. ונמצא נוחל העולם הזה והעולם הבא. ואחר שמסרנו בידך עיקרים הללו להיותם כדמיון יסוד ועיקר למה שאנו עתידים לפרש, יש לנו להיכנס בביאור שמותיו יתב' הכתובים בתורה, כל אחד כפי כוונה בעזרת השם: דע כי השם הראשון שהוא קרוב לכל הנבראים ובו נכנסים לפני המלך יהו"ה יתברך ואין דרך בעולם לראות פני המלך יתברך אלא על ידי שם זה הוא השם הנקרא אדנ"י

"דע כי השם הראשון שהוא קרוב לכל הנבראים ובו נכנסים לפני המלך יהו"ה יתברך ואין דרך בעולם לראות פני המלך יתברך אלא על ידי שם זה הוא השם הנקרא אדנ"י". בעל "שערי אורה" רומז לאיסור לקרוא בשם ה' בלי להכיר באדנותו. בסוד הפסוק (חבקוק ב, כ): "וה' בהיכל קדשו - הס מפניו כל-הארץ". המקובלים מסבירים שכוונת הפסוק לומר שאין לקרוא בשם ה' חוץ מהיכלו, והיכלו הוא אדנותו: היכ"ל בגימטריה אדנ"י וה"ס. כלומר, אסור לקרוא בשם ה' בלי לקרוא אותו בשם אדנות. ואכן, תפילת העמידה פותחת בפסוק (תהילים נא, יז): "אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ" שראשיתו בשם אדנות.

התשובה כפתח לתפילה

להרחבת הכוונה של שם אדנות כשער הראשון להיכנס אל המלך, אזכיר שמקורו של אותו פסוק הוא במזמור התשובה של דוד המלך לאחר תוכחת נתן הנביא על חטא בת שבע. חכמי הקבלה מסבירים שעל המתפלל לכוון לפני התפילה לחזור בתשובה ולבקש כפרה בדומה לדוד המלך באותו מעמד. הסיבה לכך היא שאדם חוטא אינו רשאי להתפלל לפני שיביא קרבן כפרה, קרבן חטאת. החטא מוריד את החוטא למטה ממדרגת "צדיק", והקרבן מחזיר אותו לאותה מדרגה שבה יש לו זכות לבקש שוב. כיום, משום שאין עבודת קרבנות, תוקן לפני תפילת שמונה עשרה הפסוק (תהילים נא, יז): "אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתְךָ" כתפילה אריכתא. ננסה להבין במה הפסוק ממלא את מקום הקרבן על פי פירושו של רש"י: "מחול לי ויהי לי פתחון פה להגיד תהילתך" דהיינו, תן לי רשות וזכות לומר תהילתך. אם מפרקים את פירושו של רש"י לחלקים המקבילים לפסוק מתברר שרש"י מגלה את הכוונה הפנימית של המילה אדנ"י:

שפתי תפתח: ויהי לי פתחון פה

ופי יגיד תהילתך: להגיד תהילתך

מכאן לא נותר אלא להסיק שרש"י מפרש את המילה אדנ"י כבקשת מחילה – "מחול לי". בזכות המחילה והכפרה ניתנת היכולת לדבר, ובאופן עמוק יותר, ניתנת הזכות והרשות להגיד תהילתך. דוד מרגיש שהוא במצב של חטא, ולכן הוא מבקש מחילה לפני הבקשה.

הורגלנו לחשוב שלאחר חורבן בית המקדש החכמים תיקנו את התפילה כתחליף לקרבן (וכן תחליפים כגון צדקה וצום). לכאורה יש בכך פרדוקס: התפילה היא תחליף לקרבן שתפקידו לאפשר תפילה מלכתחילה? אלא שבעצם, במקורה, התפילה לא באה במקום קרבן אלא אחר הקרבן. עתה, התפילה לקחה על עצמה גם את תכלית הקרבן, שנאמר "תפילה כנגד תמידין תקנום". אדגיש שהמעבר לעבודת התפילה אינו מבטא מעין "התפתחות" בהיסטוריה הרוחנית של עם ישראל מתפיסה "פרימיטיבית" של עבודת קרבנות לעבודה הרוחנית של התפילה. מדובר בעניין אחר לגמרי: לפי הגמרא, התפילה הייתה אפשרית רק בתקופת בית המקדש, מכיוון שהייתה אפשרות של כפרה. לאחר החורבן נפסקה עבודת קרבנות. הגמרא רומזת שחכמי הגמרא למדו את העניין במשך זמן רב עד שהגיעו לפתרון שהעבודה שבלב יכולה למלא את יעדם של הקרבנות, והיא התפילה ככפרה. התפילה משמשת ביעוד כפול: הראשון הוא הייעוד שהיה לקרבנות והשני הוא תפילה כבקשה.

חכמי הגמרא משווים את מצבו של המתפלל למצבו של דוד המלך. דוד המלך לא היה יכול לכפר על חטאו מכיוון שחטא במזיד, לכן הוא ביקש סליחה כדי לחזור למצב של רוח הקודש, בבחינת "פי יגיד תהילתך".³³

אך מדוע רש"י מפרש את המילה אדנ"י כבקשת מחילה? משום שכאשר אדם חוטא הוא כאילו אינו מכיר באדנותו של הבורא, אלא פועל על פי תורתו ולא על פי תורת ה'. לפי רצונו ולא לפי רצון ה'. מעשה זה מביא להסתלקותו של שם אדנות, ובמקומו בא השם אלהי"ם במשמעות של דיין, מידת הדין. שני השמות האלה אינם חופפים. התגלותו בבחינת שם אלהי"ם אינה תלויה בהכרת האדם באדנות הבורא; אלוהותו כדיין קיימת בין אם רוצים בין אם לאו, ואילו כוונת השם אדנ"י היא שאני מכיר את בורא העולם כאדון, ולכן שם אדנות תלוי בי, במובן שאין מלך בלי עבד. כאשר האדם מודה בחטא ומבקש מחילה, הוא מכיר באדנותו של הבורא. לכן, אמירת שם אדנות בכוונה היא למעשה בקשת המחילה.

כפי שמתגלה מלימוד לשון הקודש של הנביאים, שמות הבורא השונים אינם שמות חופפים, והם מבטאים את הבחינות השונות בהתגלות הבורא. למשל, סידור התפילה בבוקר מתחיל ב"אלהי, נשמה שנתתה בי" זו אלוהותו שאיננה תלויה בנו. אבל בביטוי אדנ"י אנו מכירים באדנותו ובכך הוא ההיכל של שם יהו"ה. בכמה סידורים המבוססים על הקבלה, מופיע שילוב של שם יהו"ה ושם אדנ"י: י-א-ה-ד-ו-נ-ה-י. השילוב מרמז כי השם יהו"ה הוא האור והשם אדנ"י הוא הכלי של אותו אור. שם אדנות הוא היכל הקודש, היכל השכינה. בלשון הרב: "נכנסים לפני המלך יתברך, ואין דרך בעולם לראות פני המלך יתברך אלא על ידי שם זה הוא השם הנקרא אדנ"י". ההתייחסות הראשונה של האדם לבורא היא קריאה בשם אדנות דאם לא כן עובר על מה שנאמר: "לא תשא את שם ה' אלוהיך לשווא".

כיצד, דע כי השם המיוחד יהו"ה יתברך הוא המורה על מציאות בוראינו יתברך והכל תלוי בו. אבל תחילת השערים והמפתחות שבו נכנסים לשם יתברך הוא השם הנקרא אדנ"י והוא סוף כל מעלות של ה' יתברך מלמעלה למטה ועד שם אדנ"י הוא הייחוד האמיתי השלם כמו שעדיין נפרש בעזרת השם. ומשם למטה הוא עולם הפרוד.

³³ על פי הרב אשכנזי, הלל הוא היכולת להגדיר את הבורא כפי שהוא דבר שאי אפשר לעשות ללא רוח הקודש. וראה שיעור א' על התפילה, העתיד לצאת לאור.

"ועד שם אדנ"י הוא הייחוד האמתי השלם וכו' ומשם ולמטה הוא עולם הפירוד". כל מה שלמעלה מהשם אדנ"י, הוא עולם האיחוד, אלוהות, ואף על פי שיש מדרגות באותה אלוהות, כל המדרגות האלו הן אחת. מספירת מלכות ולמטה הוא עולם הריבוי, עולמנו, עולם הבריאה. זהו יסוד אצל חכמי הקבלה: כל מה ששייך לעולם האיחוד הוא אלוהות, וכל מה ששייך לעולם הפירוד שייך לעולמות שלנו. העולמות הנקראים עולמות דאין סוף הם משם אדנ"י ולמעלה. העולמות של העולם הנברא, הם משם אדנ"י ולמטה. לכן, שיא המעלות עבור הבריאה הוא בחינת "פנים אל פנים" שהיא עמידה בפני השער הנקרא אדנ"י.